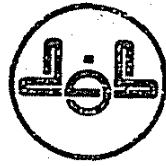

DIYANET İŐLERİ BAŐKANLIĐI
YAYINLARI

DIYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ ÜÇ AYLIK DERĐİ

TEMMUZ-AĐUSTOS-EYLÜL 1985

CİLT : XXI - SAYI : 3

ÂYET ve SÛRELER

ARASINDAKİ

MÜNASEBET

III

Doç. Dr. Sakıb YILDIZ
Atatürk Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

b — Yüce Allah önce tekbîr'i emretmiş, sonra da, duanın zaruretine ve senâ'dan önce gelmesine işaret ederek, duasında da şükretmesini istemiştir. İbrahim Aleyhisselam : "Beni yaratıp da doğru yolu gösteren, beni yediren ve içiren, hastalandığımda bana şifa veren, beni öldürecek ve tekrar diriltecek olan O'dur. Hesap gününde, günahımın bağışlanmasını dilerim" (Şuarâ, 78-82) şeklinde senâ'da bulunmuş : "Rabbim, bana bir hikmet ver, beni salih kullar arasına ihlak et" (Şuarâ 83) diyerek, duasını sona bırakmıştır. Bu ayetlerde de durum böyledir. Yüce Allah, kuluna önce tekbîr'i sonra da duayı emretmiştir.

c — Yüce Allah, önceki milletlere olduğu gibi mü'minlere de orucu farz kılmış, uydukları sırada oruçluya haram olan şeyler, mü'minlere de haram kılınmıştır. Bazılarına bu durum zor gelerek Allâh'ın bu emrine uymamışlar, yaptıklarından pişmanlık duyup Rasûlullâh'a tevbelerinin kabulü için müracaat etmişler, Yüce Allah, dua ettiklerinde dualarını kabul edeceğini bildiren 186. âyeti indirmiştir.

Ayetler arasındaki münasebeti bulmada zorluk çekilen misallerden biri de, Kiyâme sûresinin 16. ayetidir. Sûrenin 14 ve 15. ayetleri, insanın nefesine karşı düşkünlüğü, kabahatlarını görmemezlikten gelerek kendini suçlamaması ve sorumlu tutmamasını dile getirmektedir. Bunu takip eden 16 dan 19 a kadar dört âyet vahyin nüzülü sırasında Rasûlün acele ederek dilini kımıldatmamasını, Kur'ân'ı kalbine yerleştirme, kıraatını öğretme ve açıklamanın Allâh'a ait olduğunu ifade etmektedir. Görüldüğü gibi 15 ile 16. ayetler arasında, ilk bakışta açık bir münasebet bağı bulunmamakta, iki ayrı konunun yer aldığı intibâni uyandırmaktadır.

Suyûtî bu konuya temas etmekte, münasebet bağını şöyle açıklamaktadır⁽²⁴⁾: Sûrenin başından itibaren kıyâmetten söz edildiği için, amelinde kusur-

(24) el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, II, 110-111.

lu olan kimse kendiliğinden aceleye kapılacaktır. Aslında hayırlı işlerde acele etmek, dinen arzulanan bir iştir. Bu bakımdan ayet, hayırlı işler yapmaktan daha önemli olan vahye kulak vermeyi, mu'teriza bir cümle ile tenbihte bulunmuş, vahyi iyice dinleyip, mânâsını kavramayı emretmiştir. Vahyi ezberlemeğe çalışmak, mânâsını kavramaya engel olduğundan Allah, Rasûl'ünden acele etmemesini istemiş, gelen vahyi sonuna kadar iyice dinlemesi, muhtevasını kavraması için ezberletme işini Allah, bizzat üzerine almıştır. Mu'teriza şeklinde gelen ayetler bitince, tekrar kıyâmetle ilgili ayetlere dönmüş, insanın acele etmemesini isteyen "kellâ" (hayır, hayır) kelimesi kullanılmıştır.

Yüce Allah, sûrenin ilk kelimelerinde geçen umumi mânâdaki nefis kelimesinden, hususi manâda Rasûlullâh'ın nefisine geçmiş, bununla: Her nefis böyledir. Ey Muhammed senin nefsin, nefislerin en şerefliisidir. Bu bakımdan nefsin, en mükemmel vasıflarda kalsın, demek istemiştir.

Suyûfî'nin bu açıklaması, gerçekten yerinde ve haklı bir açıklamadır. Çünkü Kur'ân'ın âdeti; kıyâmetle ilgili ayetlerden sonra, kulun âhirette sunacağı kitab'dan söz etmesi, dünya hayatında yaptığı her şeyi ihtiva eden amel defterini zikretmesidir. Amel defteri Kur'ân'da kitab kelimesiyle ifade edildiğinden, onu okuyacak, üzerinde hesap verecek olan insandır, nefistir. Umumi mânâdaki nefis, hususi manâdaki nefse hamledilince, ikisi arasında münasebet kurma da, kendiliğinden kolaylaşacaktır.

Âyetler arasındaki münasebetin farklı bir yönü de, birbirini takip eden âyetler yanında, sûre başındaki âyetlerle, son âyetler arasında irtibat kurmak sûredeki âyetlerin birbiriyle olan münasebeti kadar, sûreyi bir bütün olarak birbirine bağlayan münasebeti de göstermektir.

Bunun güzel bir örneğini, Bakâra sûresinin son iki âyetinde, Fahrudin Râzi'nin verdiği açıklamada görmek mümkündür. Râzi, 285. âyetin tefsirine geçmeden önce, nazmındaki münasebeti dört ayrı konuda ele alır, önceki âyetle olan irtibatı da gözönünde tutarak, ilk âyetleriyle yakın bir irtibatı olduğunu şöyle açıklar⁽²⁵⁾ : Sûre, gayba inanan, namazlarını dosdoğru kılan, verdiğimiz rızıklardan bol bol harcayan müttakilerin methiyle başlar. Yüce Allah sûrenin sonunda, sûre başında methettiği mü'minleri : "Rasûl ve mü'minler, Rablerinden indirilen Kur'ân'a iman ettiler. Hepsi, Allâh'a, meleklerine, Kitaplarına, rasûllerine de inandılar. Allâh'ın gönderdiği rasûller arasında bir ayırım yapmadık, âyetlerini duyduk ve itaat ettik dediler" şeklinde vasıflandırarak, Rasûlullâh'ın da ümmeti olduklarını belirtmiştir. Sûrenin başında yer alan: "Onlar gayba inanırlar" âyetinden murad edilen işte budur. 285. âyetteki: "Biz, duyduk ve itaat ettik" cümlesinden murad, sûre başındaki: "Namazlarını dosdoğru kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan bol bol harcarlar" âyetidir. 285. âyetin sonundaki: "Rabbimiz, bizi bağışla, dönüşümüz Sana'dır" âyetinden murad, sûrenin başındaki: "Onlar, âhîret gününe yakinen inanırlar" âyetidir. "Rabbimiz, unutarak veya hata ederek işlediklerimizden dolayı bizleri muaheze etme" (Bakâra, 284) şeklinde Rablerine yalvarışlarından murad,

(25) Bkz. Mefâtihu'l-Gayb, VII, 127-28.

sûre başındaki: Onlar, Rablerinden gelen hidayet üzeredirler. Onlar, felâha erenlerin ta kendileridir” (Bakâra, 5) âyetidir. Açıkça görülüyor ki, sûrenin başı ile sonu arasında, birbirini tamamlayan bir uygunluk ve münasebet bulunmaktadır.

Sûreler Arasındaki Münasebete Dair Misaller

Bazı müfessirler, âyetler arasındaki münasebet yanında, sûreler arasında da bir münasebet olduğunu kabul etmişler, bu münasebeti göstermeğe çalışmışlardır. Sûreler arasındaki münasebeti bulma konusunda, belli bir kaide tesbit edilmemiş, bu münasebetin âyetler arasındaki münasebet gibi, bazan açık, bazan kapalı olduğu, kapalılığı kaldıracak bazı işaretler bulunduğu ifade edilmiş, önceki sûrenin bazı âyetleriyle, sonraki sûrenin ilk âyetleri arasında münasebet kurulmağa çalışılmıştır.

Mesela: Bakâre sûresinin ilk âyetindeki **Kitâb** kelimesi, Fâtiha sûresinde geçen **sırât-ı müstakim** olduğu görüşünden hareketle, iki sûre arasında irtibat kurulmuş, hidayet isteyenlere sanki, hidayetini istediğiniz **sırât-ı müstakim** = doğru yol, Bakâra sûresinin ilk âyeti olan **Bu Kitâb**'in kendisidir denilmiştir. Fâtiha ile Bakâra sûreleri arasında kurulan bu münasebet, gerçekten inkârı mümkün olmayan, gayet açık ve yerinde bir münasebet şeklidir.

Bu konuda daha fazla gayret gösteren müfessir, Burhânuddin Bikâf'dir. Kur'ân'ın ilk sûresinden başlamak üzere, her sûrenin, bir önceki sûre ile olan münasebetini göstermiş, ayrıca, son sûre ile ilk sûre arasındaki irtibata da temas ederek Kur'ân'ın, başı ile sonu, sonu ile başı arasında münasebet olduğunu, âyetleri kadar, sûrelerin de birbirine bağlanmasıyla, içinde hiçbir şüphe bulunmayan Allah kelâmının, muciz bir kelâm olduğunu ortaya koymuştur.

Bikâf, sûreler arasındaki münasebeti gösterirken, bir sûrenin, sadece son âyetiyle, diğer sûrenin ilk âyetini dikkate almamış, uygulamasında, daha ziyade ilk âyetleri gözetmiştir. Özellikle, uzun sûreler arasında münasebet kurarken, sûrenin sona yakın âyetlerinden hareket etmiştir. Bu konuda, kendi görüşlerini verdiği gibi, kaynakları arasında yer alan İbnu'z-Zubeyr'in el-Burhân'ı, Harallî'nin Tefsiri başta olmak üzere, Fahrüddin Râzi ve Ebû Hayyan'ın tefsirlerinden de istifade etmiştir.

Açıklamaları oldukça uzun verdiği için Nisâ sûresiyle, müteakip Mâide sûresi arasındaki münasebetle ilgili sözlerini özetle nakledeyim⁽²⁶⁾.

Yüce Allah Nisâ sûresinin sonlarında (155. âyetten itibaren), kendilerinden aldığı sözü bozan yahudilerle ilgili hükümleri belirtmiş, 161. ayette de, önceden helâl kılınmış pek çok temiz yiyecekleri haram kıldığını bildirmiştir. Sûre, Allâh'ın koyduğu kelâle hakkındaki hükümle bittiği için, çizdiği ve müsaade ettiği esaslardan ayrılmamayı tavsiye eden ifadelerle bitmiştir. Yahudilerin, verdikleri sözden dönüp ahde vefa göstermemelerine karşılık, mü'minlere bir hatırlatma yapılmış, bu yüzden Mâide sûresini: “Ey iman edenler, verdiğiniz

(26) Bkz. Nazmu'd-Durer, VI, 2-3.

sözü, yaptığımız anlaşmaları yerine getirin..." âyetiyle başlaması uygun düşmüştür.

Sûreler arasında tesisedilen münasebet kadar, mukattaa harfleri arasında da münasebet olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda Suyûtî, Zerkeşi'nin el-Burhân'ından naklen şu bilgileri verir:(27) Mukatta harfleriyle başlayan sûreler de, münasebet ilminin bir nevidir. Bu harflerden her biri, başladığı sûreye tahsis edilmiş, Elif-Lâm-Mîm, Elif-Lâm-Râ yerine, Hâ-Mîm de Tâ-Sîn-Mîm harfleri yerine gelmemiştir. Sûrenin bu harflerden biriyle başlaması, sûredeki kelimelerden çoğunun bu harflerden meydana gelmesindedir. Bu sûrelerde, kendisinde mevcut olan kelime ve harflerle uygun düşmeyen mukattaa harfleriyle başlaması doğru değildir. Şayet Nûn sûresi Kâf, Kâf sûresi Nûn ile başlasaydı, Allah kelâmında riayet edilen münasebet ortadan kalkmış olurdu. Bu yüzden, sûrede kâf harfi çokca tekrar ettiğinden, sûre bu harflerle başlamıştır. Bu sûredeki; Kûr'ân, halk, kavî, kurb, telakkî, rakîb, sâik, ilkâ, tekaddüm, müttakîn, kalb, kurûn, nakîb, teşakkuk ve hukuk gibi kelimelerin hepsinde kâf harfi bulunmaktadır. Yûnus sûresinde, ikiyüzden fazla kelimeye râ harfi tekrar etmiş, bu yüzden sûre Elif-Lâm-Râ ile başlamıştır.

Sonuç

Âyet ve sûreler arasındaki münasebet konusunda verdiğimiz bilgiler, tefsir usûlünün bir konusuna, belki de üzerinde az durulan bir konuya, belli ölçüler içinde, mümkün olduğu kadar açıklık getirmeğe çalıştık. Yüzlerce müfessir arasında, âyet ve sûreler arasındaki münasebeti göstermek üzere gayret eden, az sayıda müfessir bulunmaktadır. Bunun sebebini, birkaç yönde aramak gerekir. Bunlar arasında en önemlisi, müfessirin diğer konular yanında, münasebet konusuna da yakın ilgi duymasıdır. Her ne kadar, bazı usûl ve esasları tayin edilmiş olsa bile, bazı âyetler arasında münasebet kurmanın zorlukları ortadadır. İsbetli görüşler olduğu kadar, karşılaşılan zorluklar yüzünden bazı âyetlerde ileri sürülen görüşler üzerinde tartışmak mümkündür. Çünkü münasebetin tesisi, doğrudan doğruya müfessirin dirayetine bağlıdır. Bu konuda, müfessirin dayanacağı sağlam bir delil veya nass yoktur. Böyle olunca, tefsir usûlü içinde mütalaa edilen münasebet ilmi, diğer usûl konularına nazaran sağlam bir temelden mahrum sayılır. Bu yüzden Şevkânî Fethu'l-Kadîr adlı tefsirinde, Bakara sûresi 42. âyetini tefsir etmeden önce, münasebet konusuna geniş yer ayırmış, münasebeti bulma gayretinin lüzumsuzluğuna inanmıştır. Şevkânî'ye göre 23 seneye yakın bir sürede, ayrı ayrı nâzil olan âyetlerden hangisinin önce veya sonra indiğini, Kur'ân'ın tamamı içinde kesinlikle bilmek mümkün değildir. Şevkânî, bu görüşünde haklı olabilir. Ancak, Kur'ân'ın mana ve nazmındaki i'câzı, ittifaken kabul edildiğine göre, muciz bir kelâmın, buna bağlı bir diğer yönünü tesbite çalışmak, hiçbir şekilde hatalı sayılmamalıdır. Çünkü V. hicri asırdan itibaren, beş asır boyunca, bazı müfessirlerin bu konuya ağırlık vermesi, Allah kelâmındaki bu gibi incelikleri görüp, Kur'ân tefsirine ayrı bir özellik kazandırması, ne Kur'ân'ın mana ve rûhuna ters düşmüş, ne de yazılan eserlere bir eksiklik veya noksanlık getirmiştir.

(27) el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, II, 113.

Bu noktadan hareketle, çağımız Türk müfessiri Elmalılı Hamdi, âyet ve sûreler arasındaki tertip ve münasebeti, tarifi imkânsız ve sayılamıyacak kadar hikmetleri olduğunu söylemiş, Hak Dini Kur'ân Dili adlı tefsirinde, Fâtiha sûresinden başlayarak, peyderpey bütün sûrelerde, sidre-i müntehâ'yı geçen inkişâfâtı göstereceğini, bu inkişâfta, Kur'ân'ın sûreleri ve âyetleri arasındaki münasebetin sadece çok ince ve lâtif bir edebî zevkin değil, daha ziyâde, derin ve ihatalı bir hikmet, sayılamayacak kadar incelikler bulunduğunu, tefsirinde beyan edeceğini bildirmiştir⁽²⁸⁾.

Şurası unutulmamalıdır ki, münasebet konusunda ileri sürülen görüşler, asla kesinlik ifade eden görüşler şeklinde verilmediğinden, kabul veya reddi, kişilerin zevkine bağlı kalmıştır. Kur'ân-ı Kerim, âyetleri üzerinde düşünmeyi, akıl erdirmeyi, inceliklerini kavrayıp anlamayı teşvik ettiğine göre, aklın sınırları içinde, Kur'ân'ın nazmına ve rûhuna ters düşmeyen bu hizmeti, yerinde ve makbul bir hizmet saymak gerekir. Bu yüzden; Zemahşerî, Fahrüddin Râzi, Ebû Hayyân ve Bikâf'nin, ilâhi kelâma yaptıkları bu hizmetleri, müfessirler arasında haklı bir değer kazanmış, takdirle karşılanmıştır.

(28) Hak Dini Kur'ân Dili, I, 46-47.